

slobodno kazati svoje skromno mnijenje; zato je i pojedinim predstavnicima crkvenih pokrajina slobodno, da prema uvidavnosti dozvole ili zabrane »crkvene koncerte«.

Travnik

Vj. Lončar D. I.

Naravno pravo u savremenoj pravnoj filozofiji.

Ovaj je članak za »Život« napisao Viktor Cathrein D. I. profesor u Valkenburgu u Holandiji. Pisac (*1845. u Brigu u Švicarskoj) je napisao razna djela, većinom iz područja filozofije morala: Englische Verfassung (1881), Aufgaben der Staatsgewalt und ihre Grenzen (1882), Sittenlehre des Darwinismus (1885), Sozialismus (1890), Moralphilosophie (2 sveske), Philosophia moralis (1893), Privateigentum und seine Gegner (1892), Recht, Naturrecht und positives Recht (1901), Frauenfrage (1901), Glauben und Wissen (1903), Durch Atheismus zum Anarchismus (1895; prevedeno na hrv.), Religion und Moral (1900), Die Grundbegriffe des Strafrechts (1905), Gewissen und Gewissensfreiheit (1906), Die kath. Weltanschauung in ihren Grundlinien mit bes. Berücksichtigung der Moral (1907), Sozialismus (1910), Katholik und kath. Kirche itd.

1. Razne struje.

U 19. je vijeku pravna znanost — osobito u Njemačkoj — bila pod vlašću pozitivizma. Već na početku vijeka susrećemo *povjesničku školu*: ta vidi u pravu proizvod uvjerenja jednog naroda, koje se očituje u njegovim običajima i uredbama. No utjecajem Schellinga i Hege'a zavlada doskora nazor, da je zapravo *država* zadnji izvor svakog prava. Stoga se, na ovom pozitivističkom stanovištu nije moglo govoriti o pravnoj filozofiji, a kada se iza titanskog zanosa spekulativne škole srušila filozofija, prezreše ljudi i pravnu filozofiju. Na njezino mjesto stupi *opća nauka o pravu*. Ova je tumačila pravne pojmove, zajedničke raznim ograncima jurisprudencije, te je razlagala odnošaje prema pravnim ustanovama kod raznih naroda i srodnim područjima kulture, vjere i ćudoređa i t. d. Nažalost većina predstavnika ove »opće nauke o pravu« nijesu imali nužnih izobrazbeno-filozofijskih preduvjeta.

U drugoj polu vijeka *evolucijonizam* unese u pravnu znanost novi smjer. Misao o neprestanom redovitom razvijanju ljudske kulture potječe od Hegela, ali pristaše descendentne nauke dadoše joj materijalističko značenje. Kako se je tobože čovjek, bez sudjelovanja viših sila, razvio iz životinje, rekoše onda da se laganom pretvorbom razvila vjera, ćudoređe, pravo i t. d. Iz početka je vladala najveća šarola-

likost raznih mnijenja o načinu tog razvijanja. Istom je Karlo Marx prodro sa svojim *materijalističkim shvaćanjem povijesti*, po kojem filozofske, vjerske, čudoredne, pravne i ine ideje valja tumačiti prema svojedobnim ekonomskim prilikama. Konačno je i taj nazor upao u državni apsolutizam. Ta panteizam kao i materijalizam niječu slobodnu volju i moraju poistovjetovati pravo i silu.

Ipak težnja za dubljim shvaćanjem nije se mogla zadovoljiti samim registriranjem pozitivnog prava, pa tako opet iskoči pravna filozofija. God. 1908. piše Jos. Kohler u predgovoru svog djela »Lehrbuch der Rechtsphilosophie«: »Što se jedva moglo slutiti pred 30 godina, to je danas realnost. Smisao se za pravnu filozofiju opet probudio . . . Da sami historizam nije dovoljan, da samo isticanje praktičnosti ponizuje naše juridično mišljenje, da je samo konstruiranje postojećeg prava manjkavo, sve se je to prejasno pokazalo u zadnjim decenijama«.

Pravna je filozofija na novo oživjela. Tome je moćno doprinijela ta okolnost, što danas u svim zakonodavalačkim organizacijama izlaze na pretres i najdublja pitanja i pri tome isplivaju najveća protuslovlja. Je li sve pravo, što možda slučajna većina parlamenta odredi? Zar nema *objektivnih norma prava i pravednosti*, koje i parlamentarna većina mora poštivati? Tako počеше ljudi dublje misliti o temeljima prava.

Čudnovato je: prvi koraci novog oživljenja naravnog prava pripadaju istoj dobi, u kojoj je jedan jurista htio zadati naravnom pravu zadnji odlučan udarac. God. 1892. objelodani K. *Bergbohm* svoje djelo »Jurisprudenz und Rechtswissenschaft«, u kojem se bori protiv naravnog prava, »tog glavnog neprijatelja zdrave pravne znanosti«, pa hoće da iščupa nekorisnu biljku — naravno pravo. Ali nije uništio naravno pravo. Nije li ga morala uznemiriti već ta činjenica, koju on dokazuje s velikom erudicijom, da se naravno pravo nalazi u književnosti svega svijeta? pače da zastupaju naravno pravo i oni, koji ga napadaju?

Bergbohm je uz to dobro pokazao, da svaka pravna znanost, pravna usporedba i pravna povijest pretpostavlja jedan *pojam*, koji je oćenite vrijednosti i nepromjenljiv. »Što one pod naslagom vjekova nalaze zanimive ruševine prava ili pravnih uredaba ili osebjunosti u dalekim krajevima, to mora kakogod zanimati posebno juriste i pravnu znanost . . . No gdje je jamstvo, da te pravne ustanove . . . ovdje kao ondje, danas kao pred toliko vjekova imaju pravno obilježje?«*) Ako postoji opći pravni pojam, ne mora li onda biti i pravnih načela, koja općenito vrijede? Za pravu pravnu znanost nije dovoljan sami pravni pojam, treba da nadodu i pravna načela, koja su općenite vrijednosti. Vrlo dobro kaže E. R. *Bierling***): »Tko misli, da postoje

*) Jurisprudenz und Rechtswissenschaft, str. 76.

**) Juristische Prinzipienlehre I. (1894), str. 2.

opći pravni pojmovi i načela, a ipak se bavi pravnom znanosti, taj se ne vara samo glede zadatka pravne znanosti, nego i glede svog odnošaja prema njoj. Ako je uistinu u pravu sve pozitivno pa zato promijenljivo, onda uopće ne možemo govoriti o pravnoj znanosti.

I mnogi pokušaje u novije doba, da pišu o naravnom pravu u novom obliku. Već je g. 1906. pisao *Gndus Flavius*, da treba prihvatiti novo naravno pravo*). I uistinu se prihvaća. Ta ako pogledamo Stammlerov »Richtiges Recht«, Erlichov »Freie Rechtsfindung«, Mayerove »Kulturnormen«, Wurzelov »Projektion«, Stampeov »Interessenwägung«, Rümelinov »Werturteile« — vazda ćemo naći rečenice, koje ističu, popunjuju, razvijaju i zabacuju državno pravo; rečenice, koje upravo radi rečenog ne mogu da budu državno pravo, ali moraju biti pravo, dakle slobodno pravo. Na žalost dosadašnji pokušaji naravnog prava ne zadovoljavaju.

Već spomenuti Flavius zove svoje slobodno pravo »naravno pravo 20. vijeka«. Ovo se slaže sa starim naravnim pravom, da nije državno pravo, a razlikuje se od njega, jer se neprestano mijenja i *pozitivno* je, t. j. ne postoji od naravi, nego u koliko iza njega stoji koja moć, volja, priznanje. Ovo slobodno pravo mora biti pojedinačko pravo ili zajedničko pravo prema tome, da li pojedinac priznaje neko pravno načelo na temelju svog vlastitog uvjerenja ili na temelju uvjerenja zajednice. To je tlo, iz koga niče državno pravo i čije praznine treba ispuniti.

Tu dakle imamo naravno pravo, koje ne potječe od naravi. *Lucus a non lucendo!* Odakle pak tom slobodnom pravu, koje svak stvara na temelju vlastitog uvjerenja ili uvjerenja neke zajednice, auktoritet, da ga moraju i drugi priznati? U čemu sastoji? O tome Flavius nigdje ne govori.

Mnogi kušaju da sagrađe neku vrst naravnog prava pomoću psiholoških procesa. Po G. *Jellineku***) stvaraju se organi, koji vrše državne funkcije i koje slušamo. Ovaj je odnošaj ispočetka *in via facti*, a lagano postane pravni pomoću predodžbe, da ta realnost mora biti. »Ovaj se proces zbiva čisto unutra u ljudskoj glavi«. Čovjek je naime sklon, da u realno postojećem vidi realno pravo. No kako je moguć napredak od postojećeg do boljeg? Jellinek ovu poteškoću rješava pomoću jedne druge psihologičke funkcije. Kako kod djeteta, tako i kod primitivnih ljudi nastaje predodžba norme, a »njezina je sigurnost naivnoj svijesti tako jasna, da svako istraživanje o izvoru izvan psihe ili smatra suvišnim ili umišlja pomoću teološke i metafizične spekulacije«. Stoga predodžba naravnog objektivnog prava prati temeljne psihologičke činjenice, na kojima uopće počiva mogućnost pravnog reda. Po Jellineku stvara si naivna svijest predodžbu o jasnim normama, a to vrijedi (kako proizlazi iz daljnog razlaganja) ne samo za primitivne, nego i za današnje ljude. Kako dolazimo do

*) *Der Kampf um die Rechtswissenschaft*, 1906, str. 11.

**) *Allgemeine Staatslehre*, 1914?

takovih objektivnih norma i u čemu sastoje? Ne pitajmo dalje, jer je odgovor na ta pitanja ili suvišan ili dovodi k imaginarnim teološkim ili metafizičnim spekulacijama. To znači pozivati se na slijepo vjerovanje. A to je prije sve drugo nego li pravna filozofija.

I. R. Loening traži izvandržavno pravo i nalazi njegov izvor u *čuvstvu harmonije**). Pravo najprije sastoji u predodžbi, da nastajuće djelovanje stoji u harmoničnom odnošaju s činjenicama, koje postoje ili ih zamišljamo da postoje. Ako je na pr. A uzajmio B-u nešto novca, onda odgovara toj činjenici (dakle upravno ili pravo), da B povрати A-u novac. To je najprije subjektivno pravo, iz njega slijedi objektivno pravo. Jer ovo je zadnje samo apstrakcija i na općenitost svedeno subjektivno pravo. Predodžbe pravne harmonije ne nastaju nuždom mišljenja, nego potječu iz čuvstva, koje nam očividno podaje stalnost o istinitosti njezina sadržaja. Stoga pravne predodžbe možemo označiti kao čuvstvene čine; u koliko dopru u svijest, nazivamo ih sviješću, a u koliko nam podaju sigurnost o svojoj istini, zovemo ih: pravno uvjerenje. Ova čuvstva ne možemo spoznati u njihovu zadnjem uzroku. Zašto? O tome se šuti. Dakako stoga, jer bi nas odgovor odveo na polje metafizike. Pomoću čuvstva harmonije ne možemo ni malo protumačiti pravo. Ta zar je neprotumačivo čuvstvo harmonije uzrok, da ne smijem čovjeka ubiti ili ga oklevetati, da moram platiti svoje dugove?

K. Gareis osniva pravo na temelju urođenog *pravnog nagona*, neke mistične sile u smislu E. v. Hartmanna**): Čovjek se povjesnički svugdje javlja u zajednici te istodobno upoznaje vlastite i zajedničke interese i veseli se, kada njegovo djelovanje koristi zajednici i obratno. To je socijalni nagon, kojim se život primitivnih ljudskih grupa tako rekavši ravna kao po sebi. Kultura označuje pravednim svako djelo, koje odgovara ovome nagonu i od njega potječe. I na višem stupnju kulture nije drugo pravednost, koja stvara pravo, nego li pravni nagon; sada samo nastupa svijesno, jer je čovjek upoznao opreku između egoizma i altruizma i na temelju te spoznaje hoće zajednica da oktroira ugodno i neugodno osjećanje pojedinca. Sada nastaje nužda, da se svakome nametne ugodno i neugodno čuvstvo zajednice. Tako se ustaljuje dosadašnje kao pravilo.

Po Gareisu temelji se sve pravo konačno na socijalnom nagonu, koji prate ugodna i neugodna čuvstva. To je ruganje veličanstvu i svetosti prava. On tvrdi na jednom mjestu: »Nema drugog razloga za sveto obdržavanje međunarodnih ugovora negoli je narav, kojom čovjek osjeća ugodnost ili neugodnost; a to je isto što i potreba prava***). Tu pisac zamjenjuje dvije razne stvari. Jasna spoznaja, da je obdržavanje međunarodnih ugovora od prijeke potrebe za

*) Ueber die Wurzel und das Wesen des Rechts, 1907.

**) Vom Begriffe der Gerechtigkeit.

***) Ib. str. 7.

miran narodni saobraćaj, nema ništa zajedničko sa socijalnim ugodnim ili neugodnim nagonom.

Trajnijeg su značenja bili pokušaji, da se osnuje moderno naravno pravo na *Kantovoj podlozi*. Učenjaci priznaju danas općenito, da moramo kao temelj prihvatiti općeniti i nepromjenljivi pravni pojam, ako želimo doći do prave pravne znanosti. No koji je to pojam? »Još danas«, piše *R. Stammler**), »traže juriste svome pravnom pojmu definiciju — ova ironična Kantova riječ nije zastarijela«. On misli, da nas Kant mora izbaviti iz ove neprilike i to pomoću svoje razlike između forme i sadržaja u pojmu. Pravni je pojam, kako Kant uči, a priori, ali čisto formalan.

Ali što je čisto *formalan pojam*? U tome razumiju neki juriste sasvim prazan pojam, bez sadržaja. Tako veli Bierling**): »Ako su naravopravne teorije u tome pogriješile, što su neki pravni sadržaj (ma kako još minimalan bio) uzimale kao siguran, onda odatle po sebi slijedi, da mogu biti bitno formalni pojmovi i načela, koji su po našem mišljenju predmet juristične načelne nauke«. Ovdje je dakle riječ »formalan« isto što »prazan i bez sadržaja«. Ali su nesmisao pojmovi, koji isključuju svaki sadržaj. Ta što su pojmovi, kojima ništa ne pojmimo? misli, kojima ništa ne mislimo? To su naočale bez stakla.

Naprotiv Stammler konstruira čisto formalno pravo promjenljivog sadržaja, ali pravni pojam ipak ima sadržaj, koji ga razlikuje od drugih pojmova. Da dode do »pravog prava« on postavlja »zajednicu slobodnih ljudi« kao ideal, kome mora odgovarati »zgodno pravo«. On time dolazi do općenitih pravnih načela. Stoga su ropstvo, poligamija, despotstvo svakako nepravo pravo. Mogao je još koješta nadodati. Uz ubojstvo, bračnu nevjeru, krađu i krivo svjedočanstvo i slično ne može da postoji zajednica slobodnih ljudi. Tako je Stammler — a to su mu s pravom predbacili — od naravnog prava promjenljivog sadržaja upao u naravno pravo starog stila.

Stammleru se priključuje donekle *G. Radbruch* svojim *relativizmom****). On veli, da filozofija ima posla samo s onim, što će biti, a to daje vrijednosne sudove. S ovima pak nijesmo kadri nešto spoznati, nego samo nešto priznati; t. j. ako pravo razumijemo, to su sudovi, koje možemo čuvstveno vjerovati, ali ne dokazati. Time izlazi filozofija posve iz znanstvenog područja. »Pravna filozofija ne raspravlja o pravu, koje vrijedi, nego o onome, koje bi moralo vrijediti; ne o pozitivnom, nego pravom pravu«. A u čemu sastoji ovo pravo pravo? Radbruch zabacuje staro naravno pravo sa svojim općim normama prava. Općenito vrijedi u pravnoj filozofiji samo *metoda*. »Nije moguće znanstveno označiti zadnji cilj, ali nam znanost može podati zgod-

*) *Wirtschaft und Recht nach der materialist. Geschichtsauffassung*, 1896, str. 77.

**) *Jurist. Prinzipienlehre* 15.

***) *Grundzüge der Rechtsphilosophie*, 1914, str. 2.

na sredstva za određene ciljeve. Prema tomé bi pravna filozofija bila samo tehnička pripomoć, da što bolje postignemo stalne ciljeve. Ovo shvaćanje zamjenjuje pravnu znanost s politikom ili tehnikom. I Radbruch to osjeća i stoga primjećuje, da pravno raspravljanje tekar onda postaje pravnom filozofijom, kada govori o pravnim ciljevima, kako se izrazuju u institucijama pravne realnosti. No što su to »pravni ciljevi«? što su »institucije pravne realnosti«? O tome vlada potpuna nejasnost.

Nutarnje državno pravo ne može da opstoji bez naravnog prava. To još više vrijedi za *međunarodno pravo*. Doduše mnogi htjedoše da obvezatnost međunarodnih ugovora svedu na *vlastitu obvezanost državâ*. Ali to je nemoguće, kako je to dokazao osobito L. v. Bar*). Volja države, osebice uzeta, nema obvezne moći za budućnost. Ako je volja države jedini temelj u obvezi međunarodnih ugovora, onda treba da država samo tu volju promijeni i tako izigra te ugovore. Ovo je uvjerenje dovelo L. v. Bara, da je prihvatio općenito pravne zahtjeve, koje moraju i države obdržavati. Time je slavljani jurista prešao na tlo starog naravnog prava.

Slično kao v. Bar dolaze i H. Geffcken**) i P. Laband***) do opće pravne svijesti i pravnog čuvstva narodâ, do vjernosti i vjere u pučkom saobraćaju kao temelj međunarodnog prava; isti se Fr. v. Liszt (Ib., str. 18.) utječe napokon temeljnom načelu naravnog prava: »pacta sunt servanda«, da osnuje istinito međunarodno pravo. Drugi se pozivlju na pravno čuvstvo, ali ovo pravno čuvstvo, istinito protumačeno, nije ništa drugo nego um, u koliko nehotice sudi naše djelovanje prema mjerilu očevidnih pravnih načela i proglašuje ga pravim ili nepravim.

Tako znanost želi, da stavi pravni red na dublje temelje, da taj red bude iznad pozitivnog prava i neovisan od ljudskih odredaba. No netom se počne govoriti o tačnijem shvaćanju ovog novog naravnog prava, odmah se mnijenja razilaze na sve strane. Samo se u tome slažu prilično svi juriste, da se strašljivo uginju »starom naravnom pravu«. Odakle taj strah? Ta ipak je poznato, da su već stari grčki filozofi i osobito rimski juriste priznavali naravno pravo, da su ga veliki sredovječni mislioci, kao sv. Toma Akvinski, dublje obrazložili i da su ga se i protestanski pravници držali sve do 19. vijeka. Čemu dakle taj strah od »naravnog prava starog stila«?

Glavni je tome razlog možda u tome, što ga ne poznaju. Pravnici poznaju dakako Hobbesove i Rousseauove »prazne apstrakcije naravnog prava« i misle, ako te zabace, da su uništili sve naravno pravo.

*) Grundlage und Kodifikation des Völkerrechts (Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie VI, 1912, str. 145 ff.).

**) Das Gesamtinteress als Grundlage des Staats- und Völkerrechts, 1908.

***) Deutsche Juristenzeitung, 1916, str. 833.

2. Što je dakle staro naravno pravo?

Nitko ne može poreći tu činjenicu, da si svi ljudi nehotice stvaraju neki broj općih pojmova i načela i teoretskog i praktičnog uma. Kako svak znađe, što je biti ili ne biti, vrijeme, gibanje i slično, tako i svak znađe praktično, što je dobro i zlo, pravo i nepravo, pohvalno i pokudno. I tako svatko i nehotice dođe pomoću ovih pojmova do općih načela, najprije spekulativnog reda (na pr.: Ništa ne može s istog gledišta biti istodobno i ne biti; svako nastojanje jedne stvari mora imati svoj uzrok, i slično), a onda načela praktičkog reda (dobro treba htjeti, zlo izbjegavati; svakome valja njegovo dati; nikome nepravedno što učiniti). I tako svatko iz ovih praktičnih načela pomoću tuđe pouke ili vlastitim razmišljanjem dođe do zaključaka, koje u bitnosti sadržava dekalog, a upisani su nekako u srcu svih ljudi: Ne ubij, ne pravi preljuba, ne kradi i t. d. I te zapovijedi većinom govore o dužnostima pravednosti. Što veli zapovijedi: Ne poželi kuću svog bližnjega, ni njegovu ženu, ni njegove službenice, ni njegovu vola, *niti išta što je njegovo*, to pretpostavlja, da svak znađe, što je moje i što je tvoje, i da je dužan da tuđe pusti u miru ili da vrati. U toj je istoj zapovijedi rečeno, da naš bližnji ima pravo na svoje stvari.

Tako postoji zbroj pravnih norma i subjektivnih prava, što je zajedničko dobro svih ljudi. To dokazuje i etnografija*). Upravo primitivni narodi ističu se svojim finim pravnim čuvstvom.

U naravnom pravu sadržana pravna načela: Daj svakome njegovo; ne čini drugome zla; drži sklopljene ugovore; ne ubij; ne učini preljuba; ne ukradi i t. d. nijesu zahtjevi za pravom, koje će se u budućnosti podići; ti zahtjevi sadrže već postojeću pravnu dužnost, te tko je pogazi, čini krivo, priznali to državni zakoni ili ne. Dakako dobro uređene države ne samo priznavaju te zahtjeve, nego ih uvršćuju i u svoje zakone i поближе označuju i sankcioniraju prema prilikama vremena. Time je po sebi riješen prigovor, da je onda pozitivno pravo suvišno uz naravno pravo i da ovo zadnje priječi svaki napredak prava. Naravno je pravo podloga, na kome počiva pozitivno pravo. Državni zakoni sankcioniraju zahtjeve, koji se bistro nalaze sadržani u naravnom pravu. Uz to ima mnogo toga, što je u naravnom pravu samo općenito izraženo, i tekar pozitivno pravo treba da to поближе odredi. Već naravno pravo traži, da se u državi kazne zločinstva, ali pozitivni zakoni određuju za pojedini slučaj dotične kazne. Naravno pravo traži, da se ne osudi nitko, kome nije dokazana krivica. Treba dakle ustanoviti sudbeni i procesni poredak; ali naravno pravo ne određuje, kakovi će biti ti sudovi i ovaj procesni poredak; to je stvar pozitivnog zakonodavca, pri čemu ipak naravna pravna načela vazda ostaju kao zvijezda vodilja.

*) Usp. Cathrein, Die Einheit des sittl. Bewusstseins der Menschheit. 3 sv. 1914.

Odakle strah od naravnog prava? Kod mnogih odatle, što se plaše *heteronomije*. Od Kanta pa dalje vrijedi kao stvar sigurna, da je čovjek »autonoman«, da heteronomija isključuje pravo ćudoređe. Istina je, da od sebe moramo imati spoznaju o dobru i zlu, o pravu i nepravu i da svaka zapovijed mora dokazati pred našim umom svoju opravdanost. A odakle imamo tu spoznaju? Čovjek nije sam sebe stvorio; on je stvorenje svemogućeg Gospodina neba i zemlje, i čovječiji je um stvorena slika vječnog Uma. Naš um ima od naravi svojstvo i sklonost, da stvara najopćenitije pojmove i načela, tako reći da čita misli, koje je Vječni položio u stvorenja. Kako promatranjem stvorenjâ upoznajemo vječnu moć i mudrost Božju (Rim. 1, 20 d.), tako i uvidamo, da je dobro i pravo, e se podvrgnemo našem najvećem Gospodinu, od koga sve imamo, te da nam je on objavio svoju volju u općim načelima ćudorednog i pravnog reda. Ova su obavezna načela izraz volje vječnog zakonodavca.

No upravo ova misao mnoge straši. Imperativ pretpostavlja imperatora, zapovijed zapovjednika. Tko dakle pripoznaje u načelima naravnog prava obvezatnu moć, mora nužno priznati i zapovjednika, koji je iznad ljudi i neovisan od vremena i prostora. Ali ideja o Bogu, reče jednom Dubois-Reymond, ne pristaje »u naš današnji svijet pojmova«. I E. J. Bekker piše: »Pravo, koje stoji iznad svih drugih (»pozitivnih«) prava i nije vezano uz okolnosti i karakter naroda, nije ljudsko pravo; mora da je to Božje pravo, koje je direktne Bog ustanovio. Time je jasno, da mi — što i iskustvo (!) potvrđuje — ne možemo da išta prihvatimo od ovog naravnog prava, kao ni od istog Boga, jer on je nešto, u što po volji možeš vjerovati ili ne vjerovati i što definitivno ne spada ni u kakvo znanstveno istraživanje ili diskusiju*). Tu eto imamo jedan od glavnih uzroka, zašto toliki ne će ni da čuju o naravnom pravu.

Viktor Cathrein D. I.

*) Usp. Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilos. IV. (1910—1911).